

HET ONDERDUIKADRES

14 maart

Onderduiken

Op 10 mei 1940, als de Tweede Wereldoorlog in volle gang is, valt Duitsland Nederland binnen. Dan begint de bezettingstijd. Op 5 mei 1945 komt daar een einde aan als de Duitse troepen in Nederland zich overgeven aan de Geallieerden. Op 14 maart 1942 voert de Duitse regering in Nederland de arbeidsplicht in. Mannen tussen de 18 en 40 jaar kunnen dan worden opgeroepen om in de Arbeitseinsatz in Duitsland te werken. Om daaraan te ontkomen, zoeken en vinden veel mensen een onderduikadres waar ze zich schuil kunnen houden. Ook joden en andere mensen die vervolgd worden, duiken onder.

Doelgroep

Leerlingen van de groepen 7 en 8 van het basisonderwijs (10-12 jaar)

Doelstellingen:

- De leerlingen kunnen uitleggen wat onderduikers en onderduikadressen zijn;
- De leerlingen kunnen aangeven waarom er in Nederland tijdens de Duitse bezetting mensen zijn ondergedoken;
- De leerlingen hebben een indruk gekregen van het dagelijks leven van onderduikers en van mensen die onderduikers een schuilplaats bieden of op enige andere wijze helpen.

Vakken en kerndoelen

Geschiedenis

Domein E: historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen

12 Leerlingen kunnen historische bronnen raadplegen. Bij deze bronnen gaat het in elk geval om:

- verhalen van 'mensen die het meegemaakt hebben';
- verblijfselen uit de eigen omgeving, foto's, stambomen, historische kaarten;
- teksten en illustraties, wandplaten, jeugdliteratuur en audiovisuele middelen.

14 Leerlingen kennen in grote lijnen de volgende belangrijke hedendaagse en historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen in de geschiedenis:

- de crisisjaren in Nederland en de Tweede Wereldoorlog

Gezond en redzaam gedrag

24 De leerlingen weten dat zichzelf en andere mensen sociale en affectieve behoeften hebben:

- ze kunnen rekening houden met anderen.

Bronnen

Onderduiken, Scriptiepakket, Centrum voor Mondiaal Onderwijs, Nijmegen, 2000
Documentatie van het NIOD

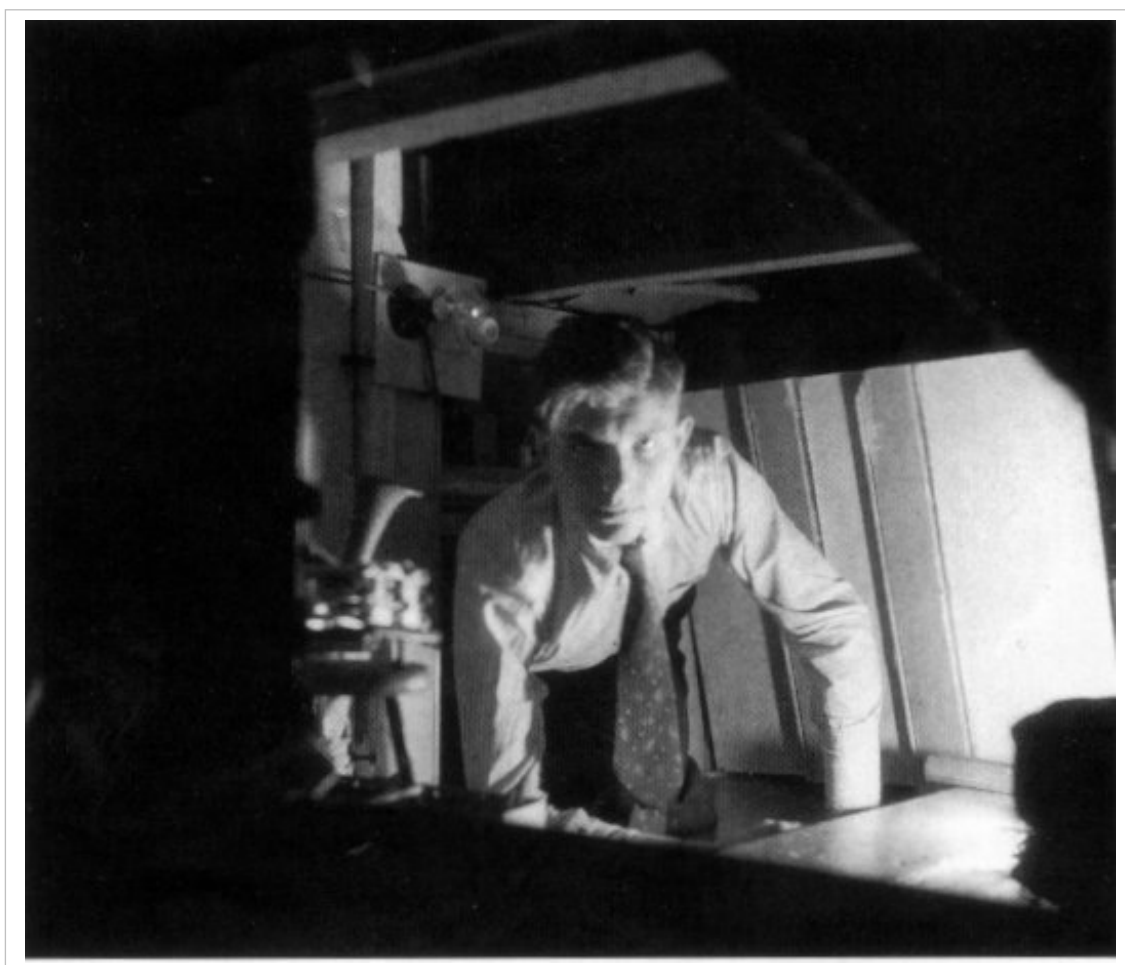
Dank

Met dank aan het NIOD (Nederlands Instituut voor OorlogsDocumentatie) en de Anne Frank Stichting voor het geven van toestemming voor overname van illustraties.

W

werkbladen

HET ONDERDUIKKADRES

Nederland in de Tweede Wereldoorlog

Op 1 september 1939 breekt de Tweede Wereldoorlog uit als Duitsland Polen aanvalt. Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger Nederland binnen. Op 15 mei geeft het Nederlandse leger zich over, nadat de Duitsers Rotterdam hebben plat gebombardeerd en dreigen dat met nog meer steden te zullen doen.

Dan krijgt Nederland een Duits bestuur en is het geen zelfstandig land meer. In het najaar van 1944 bevrijden de Geallieerden (Engeland, de Verenigde Staten en Canada) het zuiden van Nederland en het jaar daarop ook de rest van het land. Op 5 mei van dat jaar geven de Duitse troepen zich aan de Geallieerden over. Nederland wordt dan weer een zelfstandig land.

Rotterdam na het bombardement door de Duitsers op 14 mei 1940

Op 14 maart 1942 voert het Duitse bestuur in Nederland de arbeidsplicht in. Mannen van 18 tot 40 jaar oud kunnen een oproep krijgen om zich bij een bureau te melden. Als ze dat doen, gaan ze naar Duitsland om daar te werken in een fabriek of op een bouwplaats. Ze komen dan in de *Arbeitseinsatz*. Wie een oproep krijgt en niet komt opdagen, krijgt straf en loopt zelfs kans om in een concentratiekamp te worden opgesloten.

Het Duitse bestuur roept mannen voor de arbeidsplicht op, omdat er in Duitsland zelf te weinig arbeiders zijn om in fabrieken te werken, waar producten worden gemaakt voor dagelijks gebruik. Ook voor het bouwen van huizen, wegen en dergelijke zijn er te weinig arbeiders. Veel Duitse arbeiders zitten immers in het Duitse leger. Vooral in de Sovjet-Unie vechten arbeiders als soldaat. Of ze werken in een fabriek waar wapens en andere spullen voor het leger worden gemaakt. Bovendien wordt Duitsland steeds vaker door Engelse en Amerikaanse gebombardeerd. Daardoor worden huizen, fabrieken, wegen enzovoort vernield. Die moeten worden gerepareerd of herbouwd.

Eerst krijgen arbeiders in Nederland de oproep om vrijwillig in Duitsland te werken. Maar weinig mensen doen dat omdat arbeiders die al in Duitsland gewerkt hebben, zeggen dat ze daar slecht werden behandeld, in slechte huizen moesten wonen en weinig loon kregen.

Daarom besluit het Duitse bestuur mensen die worden opgeroepen te verplichten om in Duitsland te werken. Om na te gaan wie voor arbeidsplicht kunnen worden opgeroepen, vraagt het bestuur namen van mensen op bij arbeidsbureaus. Dat zijn bureaus die mensen helpen bij het zoeken naar een baan.

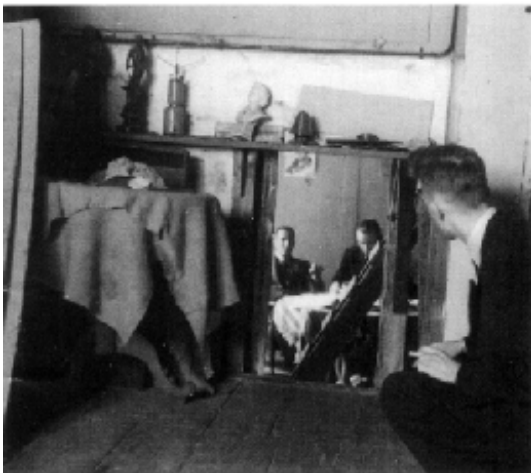

Een razzia

Maar ook dan komen er maar weinig arbeiders opdagen. Arbeidsbureaus vertellen de overheid dat veel mensen die zich bij hen in hebben geschreven, niet in de Arbeitseinsatz kunnen werken. Vaak zeggen ze er niet duidelijk bij waarom niet. Ook protesteren mensen tegen de arbeidsplicht. Ten slotte duiken er veel mensen onder om niet in de Arbeitseinsatz te komen. Wat dat betekent, leggen we op het volgende werkblad uit. Om meer Nederlandse arbeiders in de Arbeitseinsatz te krijgen, voert de *Sicherheitspolizei*, de Duitse geheime politie, vanaf september 1944 's of klopjachten uit. Vooral in grote steden pakt deze politie mannen op en voert die weg. Dan duiken nog meer mensen onder om uit de Arbeitseinsatz te blijven. De arbeidsplicht wordt afgeschaft als Nederland door de Geallieerden wordt bevrijd.

1. Van 1942 tot 1945 bepaalde de regering in Nederland vaak wat voor werk je moest doen en waar je moest werken. Mag iedereen het nu altijd zelf uitmaken? Indien dat niet kan, wie bepaalt het dan voor je?

Een onderduikadres achter een paneel

Onderduikers

Al kort na de Duitse inval houden mensen in Nederland zich schuil op geheime adressen. Vooral na de invoering van de arbeidsplicht doen steeds meer mensen dat. Hun aantal loopt op tot 500.000. Vanaf 1942 worden ze *onderduikers* genoemd. De plaats waar onderduikers zich schuilhouden is *het onderduikadres*. Het is vrijwel altijd in een huis of gebouw, want er zijn in Nederland geen uitgestrekte wouden, woestijnen of gebergtes waar mensen zich schuil kunnen houden.

De meeste onderduikers zijn mensen die niet in de Arbeitseinsatz willen werken (1). Ook zijn er joden bij, zigeuners en andere woonwagenbewoners (2). Die zijn bang om te worden weggevoerd naar een concentratiekamp in Duitsland of Polen en daar te worden vermoord. Verder duiken er ook mensen onder die tegen het bewind van Hitler en tegen het Duitse bestuur in Nederland zijn en daartegen in verzet komen (3). Ze houden stakingen, maken valse paspoorten en identiteitsbewijzen of drukken illegale kranten met nieuws uit Engeland. In die tijd mogen kranten alleen schrijven wat de overheid wil. Soms gebruiken ze daarbij hun schuiladres als werkplek. De meeste mensen plegen verzet door onderduikers te helpen.

Een vierde groep onderduikers bestaat uit mensen die vervolgd worden omdat ze tegen het nationaal-socialisme zijn, de politieke leer van het Hitler-bewind (4). Politieke partijen zijn verboden behalve de Nationaal-Socialistische Bond of NSB.

Ten slotte zijn er ook militairen ondergedoken om niet in een Duits krijgsgevangenkamp terecht te komen (5). Eerst zijn dat vooral piloten uit Engeland of de VS die met hun vliegtuig boven Nederland worden neergehaald met luchtafweergeschut of een noodlanding moeten maken. In 1943

duiken er ook Nederlandse militairen onder nadat ze van de Duitse overheid een oproep hebben gekregen. Ze moeten zich melden om naar Duitsland te worden gebracht. Dat willen ze niet omdat ze dan krijgsgevangenen zouden worden.

Ook buiten Nederland zijn er onderduikers geweest en ook voor en na de Tweede Wereldoorlog. Vaak zoeken onderduikers een schuilplaats in uitgestrekte wouden, woestijnen en gebergtes omdat ze daar moeilijk te vinden zijn. Dan is hun schuilplaats geen onderduikadres zoals we in Nederland hebben gekend, maar een grot of een kamp. Een bekend voorbeeld van onderduikers is te vinden in het Romeinse rijk. Vanaf de eerste eeuw na Christus bekeren Romeinen zich tot het christendom. Deze godsdienst is verboden; de Romeinen mogen alleen de keizer en de goden aanbidden. Vooral keizer Nero laat christenen oppakken en vermoorden. Om aan die vervolging te ontkomen, houden christenen in Rome zich schuil in catacomben, ondergrondse ruimtes waar Romeinen hun doden bijzetten. Ook kunnen ze daar ongestoord hun erediensten houden.

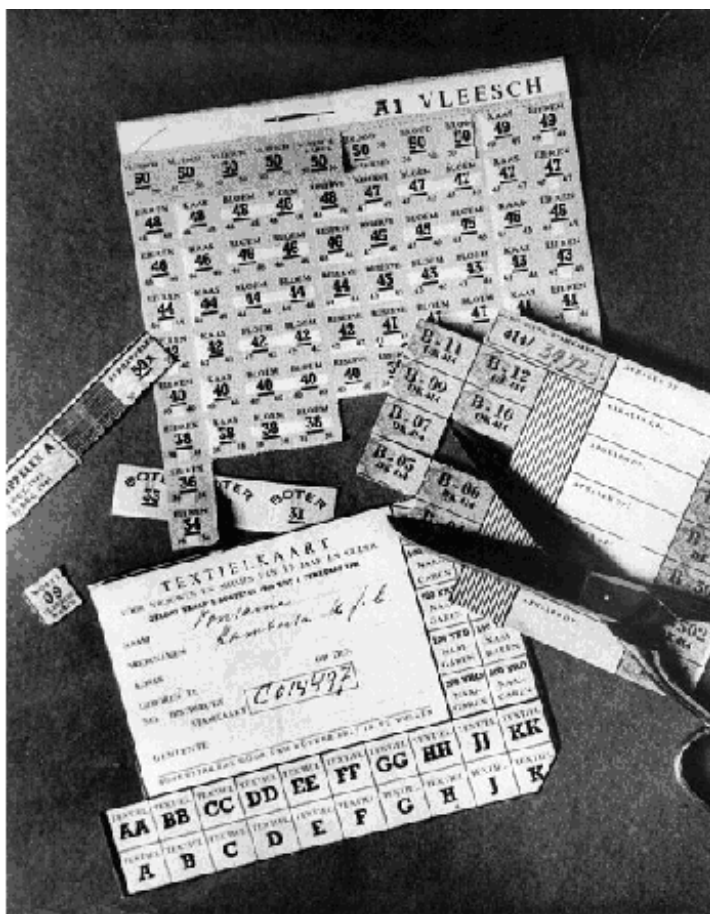
1. Er waren maximaal 500.000 mensen ondergedoken. Van welke stad in Nederland zouden nu alle bewoners tegelijkertijd moeten onderduiken om datzelfde aantal weer te krijgen?
2. Geef in je eigen woorden aan wat een onderduiker is.
3. Zou je mensen, die in een schuilkamer of versterkt gebouw een veilig heenkomen zoeken omdat er een bombardement of orkaan aankomt, onderduikers willen noemen? Waarom?
4. Ken je nog een ander voorbeeld van onderduikers? Zo ja, vertel waarom in dat geval mensen ondergedoken zijn of zijn geweest.

Gastgezinnen en andere helpers

Mensen die willen onderduiken, vragen hun familieleden en kennissen om te helpen. Soms zijn er twee of meer schuiladressen nodig om alle leden van een gezin onder te brengen. Families die onderduikers opnemen, worden *gastgezinnen* genoemd. Voordat de onderduikers hun intrek kunnen nemen, moeten daarvoor in hun woning één of meer ruimtes inrichten. Ze maken dan als het ware een woning binnenin hun woning. Vaak is dat niet eenvoudig. Niemand mag er van buitenaf iets van zien. Ook mogen buren en bezoekers in huis nooit in de gaten krijgen dat er naast het gastgezin ook onderduikers in huis.

Zijn de onderduikers eenmaal ondergebracht, dan moet het gastgezin ervoor zorgen dat ze alles krijgen wat ze nodig hebben: eten, schoon water, stroom, verwarming kleren enzovoort. Dat kost geld en gastgezinnen vragen onderduikers vaak om voor die dingen te betalen.

Onderduikers krijgen ook hulp van mensen die in het verzet werken. Die richten hiervoor zogenaamde verzorgingsgroepen op. De grootste is de *Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers* of LO. Mensen die onderduikers in huis willen nemen, geven dat door aan een verzorgingsgroep. De LO richt zelfs een landelijk meldpunt op waar mensen onderduikadressen aanbieden en zoeken. Verzorgingsgroepen geven ook geld, kleren, eten en wat ze verder nog hebben aan onderduikers. Gastgezinnen krijgen ook geld van een verzorgingsgroep.

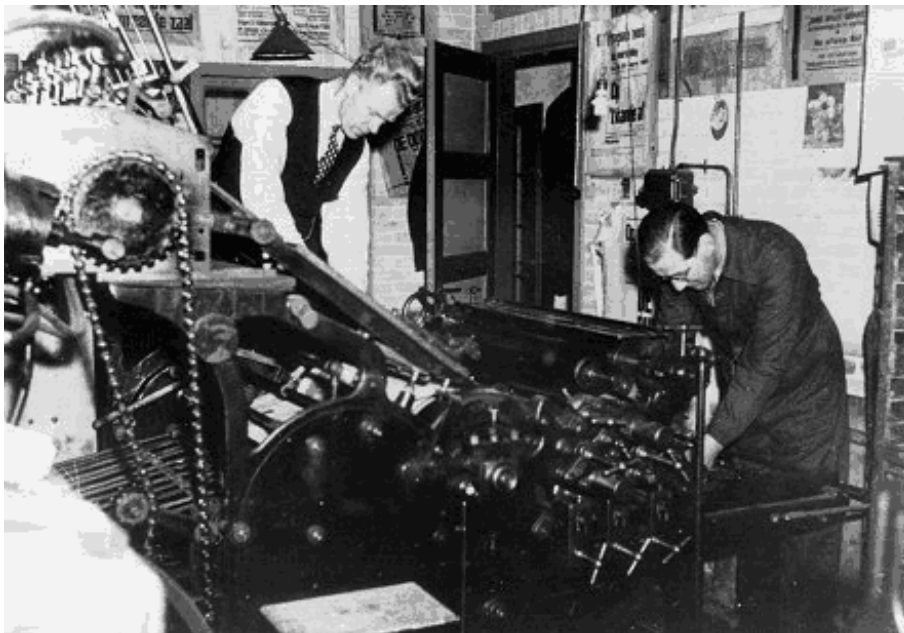
Bonnen voor levensmiddelen en textiel

Het is niet eenvoudig om onderduikers alles te geven wat ze nodig hebben. Integendeel. Sommige artikelen die je iedere dag nodig hebt, worden steeds schaarser en zijn soms duur. Ook zijn artikelen als suiker en brood op de bon. Dat wil zeggen dat iedereen per maand maar een bepaalde hoeveelheid of aantal mag kopen. Niet alleen moet je ervoor betalen, ook moet je er voor afgeven bij de winkelier. Aan het begin van iedere maand kun je op een bureau nieuwe bonnen halen, maar daar moet je een identiteitsbewijs laten zien dat *distributiestamkaart* wordt genoemd. Mensen die voor de arbeidsplicht worden opgeroepen en niet op komen opdagen, kunnen geen bonnen meer halen want dan wordt hun distributiestamkaart ongeldig. Dus hebben ze een nieuwe nodig. Ze krijgen vaak een valse kaart van een. Vooral de LO drukt valse distributiestamkaarten en valse bonnen voor onderduikers.

Onderduikers lopen voortdurend gevaar om ontdekt te worden door voorbijgangers en bezoekers in hun gasthuis. Ook zoekt de Sicherheitspolizei naar onderduikers. Soms worden ze daarbij geholpen door *collaborateurs*. Dat zijn mensen die met het Duitse bestuur in Nederland samenwerken omdat ze achter het bewind van Hitler staan. Die verraden onderduikers aan deze geheime politie. Ook mensen met wie onderduikers niet op goede voet staan, doen dat. Ook gastgezinnen lopen gevaar. Het onderbrengen van onderduikers is verboden en strafbaar. Wie joden laat onderduiken, loopt zelfs kans om naar een concentratiekamp te worden gestuurd als de onderduikers worden ontdekt. Toch hebben vele tienduizenden mensen onderduikers geholpen om zich schuil te houden.

1. Hoe merk je, zonder hem of haar te zien dat er iemand anders in een andere kamer in jouw woning is, of in de kelder, de schuur of de garage?
2. Welke gegevens op een distributiekaart moeten in ieder geval vals zijn als die bestemd is voor:
 - a. een onderduiker die niet in de Arbeitseinsatz wil werken?
 - b. een onderduiker die door de Sicherheitspolitzie wordt gezocht omdat die in het verzet werkt?
 - c. Een joodse onderduiker?
3. Bedenk een lijstje met 10 tips voor onderduikers.
4. Voor het drukken van valse distributiekaarten en bonnen worden tussen 1942 en de bevrijding in 1945 complete drukkerijen opgezet. Kun je dat verklaren?
5. Mensen in het verzet die zijn ondergedoken, verhuisden telkens naar een ander schuiladres. Waarom zouden ze dat volgens jou gedaan hebben?

Een illegale drukkerij

TIEN GEBODEN VOOR ONDERGEDOKENEN

1. Ge zijt gast. Gedraagt U als zoodanig d.w.z. vervult Uw verplichtingen. Niet alleen de eerste week, maar altijd.

2. Uw aanwezigheid is voor het gezin min of meer bezwaarlijk. Handelt dienovereenkomstig.

3. Tracht Uw gastheer en gastvrouw in alles steeds van dienst te zijn. Neemt de vervelende werkjes in de huishouding voor Uw rekening. Voor de huisvrouw is de aanwezigheid van een extra-huisgenoot de zwaarste last: verlicht haar taak. Helpt de kinderen met hun huiswerk.

4. Richt U geheel naar de gebruiken en gewoonten van de huishouding in het bijzonder ten aanzien van eten en slapen. De bijzondere gewoonten van Uw eigen huis zult ge vaarwel moeten zeggen.

5. Laat de sfeer van het gezin ongestoord. Het is te veel gevergfd (zeker op den duur) om U in de familiekring op te nemen; gedraagt U alsof ge op kamers bent. Trek U terug in Uw eigen sfeer; (zoo aanwezig) op Uw eigen kamertje, vooral wanneer het gezin 's avonds of op het weekeinde bijeen is.

6. Hang niet rond in huiskamer of keuken. Ook al zullen gastheer en/of gastvrouw U veelal uitnodigen in de huiskamer te komen zitten, maakt er een vaste regel van hier slechts op en-

kele of bepaalde avonden en middagen te verblijven. Een langdurig, innig contact werkt meestal prikkelend op één van beide partijen.

7. Onderduiken vereischt karakter en zelfdiscipline. Het vraagt van U: wilskracht, menschenkennis en soepel aanpassingsvermogen aan Uw omgeving.

8. Zonder vaste bezigheid en vaste dagindeeling zult ge het er slecht afbrengen. Behalve het vaste werk in de huishouding, moet ge óf de een of de andere huismijverheid trachten te beginnen, óf een bepaalde studie opnemen, zoo eenigszins mogelijk op Uw vakterrein en aan de hand van een schriftelijke cursus, óf U aan een vaste liefhebberij wijden.

9. Pleegt ten aanzien van op straat gaan, bezoek, correspondentie en dergelijke aangelegenheden te allen tijde overleg met Uw gastheer en gastvrouw: zij hebben steeds het laatste woord in dezen!

10. Ook al wordt ge niet bepaaldelijk gezocht (zijt ge b.v. in verband met werkstelling in Duitschland ondergedoken), tracht ook dan te vermijden dat de bureu Uw aanwezigheid opmerken.

Leert deze tien geboden uit het hoofd, bewaart ze en . . . past ze in de praktijk toe, elke dag!!!

Tien tips voor onderduikers, door de LO uitgegeven.

Het Achterhuis

Van de vele duizenden onderduikadressen is die van Anne Frank wereldberoemd geworden. Het is nu een museum. Nog steeds kun je daar zien hoe het er uitzag toen Anne haar familie en enkele kennissen van haar vader zich daar schuilhielden tijdens de oorlogsjaren.

In 1933 verlaat de joodse familie Frank Duitsland omdat joden daar steeds meer vervolgd worden. Ze nemen hun intrek in Amsterdam. Vader Frank werkt op een kantoor aan de Prinsengracht 263. Nadat haar zus Margot een oproep heeft gekregen om in Duitsland te gaan werken, besluit vader Frank om met de hele familie onder te duiken. In het herenhuis waar vader Frank werkt, richt hij een schuiladres in. Op 6 juli 1942 duiken Anne, haar zus en haar ouders daar onder. Later komen er vier kennissen bij: de heer en mevrouw Pels en hun zoon en de heer Pfeffer.

Anne Frank en haar dagboek

Het schuiladres bestaat uit vier kamers in het achterste gedeelte van het huis dat ook wel achterhuis wordt genoemd. Het andere gedeelte, aan de straatkant is het voorhuis. Tussen deze twee delen in is een toegang dat door een boekenkast wordt afgesloten. Bezoekers die de boekenkast zien staan, kunnen daardoor niet vermoeden dat daarachter kamers zijn waar mensen wonen. De onderduikers kunnen het huis nooit uit. Wel kunnen ze buiten werktijd, als het personeel van het kantoor naar huis is, naar het voorhuis gaan. Voor de ramen van de kamers in het achterhuis hangen overdag dikke vitrages. Als het 's avonds donker wordt, worden de ramen bedekt met zwart papier, zodat er geen licht naar buiten kan doordringen. Overdag, als er andere mensen in het herenhuis zijn, moeten de onderduikers zich 'als muizenbaby's' zo stil houden, anders zouden bezoekers in het voorhuis in de gaten krijgen dat er onderduikers zijn in het achterhuis. Bovendien zitten de kamers van het schuiladres boven een magazijn waar op werkdagen twee knechten merken. Die weten niet dat er onderduikers boven hun hoofd zitten en mogen dat ook niet ontdekken.

Tijdens haar verblijf op het schuiladres luistert Anne naad de radio. Ze houdt vooral de nieuwsberichten over de oorlog bij die de BBC en Radio Oranje uitzenden. Ook schrijft ze in een dagboek dat ze sinds 12 juni 1942 bijhoudt. Eerst schrijft ze het dagboek voor zichzelf. Maar ze besluit om het na de oorlog uit te geven als de Nederlandse regering in ballingschap in Londen op 29 maart 1944 de volgende oproep doet: burgers in Nederland worden uitgenodigd om dagboeken in te zamelen zodra de oorlog voorbij is. Voor het dagboek bedenkt Anne ook een titel: 'Het Achterhuis'.

Het Achterhuis

Op 4 augustus 1944 worden de onderduikers tóch door Duitse agenten ontdekt en weggevoerd. Ze komen in concentratiekampen terecht. Alleen Vader Frank overleeft de kampen. Als hij na de oorlog naar Amsterdam terugkeert, vindt hij het dagboek van Anne. Hij geeft het in 1947 uit met de titel die zijn dochter had bedacht. Sindsdien is het één van de meest gelezen boeken in Nederland en is het in vele talen vertaald. In 1959 wordt het boek in Hollywood verfilmd.

1. Hoe hadden de knechten in het magazijn kunnen merken dat er mensen in kamers boven het magazijn wonen? Wat konden de onderduikers beslist niet doen zolang de knechten aan het werk zijn?
2. Richt in je woning een onderduikadres in. Kijk daarbij naar wat je bij opdracht 1 van het vorige werkblad hebt opgeschreven. Ga na hoeveel personen er kunnen onderduiken. Zorg ervoor dat de onderduikers veilig zijn, alles krijgen wat ze nodig hebben en zich niet hoeven te vervelen.

H

Handleiding

Nederland in de Tweede Wereldoorlog

We kijken allereerst naar de overrompeling van Nederland en het ontstaan van de Arbeitseinsatz.

1. Iedereen is in principe vrij om zelf een beroep te kiezen en waar hij wil werken. In de praktijk zijn er allerlei beperkingen. Bedrijven en instellingen bepalen wie ze in dienst willen nemen aan de hand van opleiding en andere criteria voor geschiktheid en naarmate ze behoefte hebben aan arbeidskrachten. Ze kunnen ook werknemers ontslaan en zelfs vestigingen helemaal opheffen als zij dat nodig vinden. Ook de plaats waar je werkt is niet altijd (geheel) een eigen keuze. Het hangt er bijvoorbeeld van af of er geschikte huisvesting te vinden is niet al te ver van de plaats waar je wilt werken. Ten slotte bestaan er wettelijke beperkingen. Zo is kinderarbeid verboden en gelden er beperkingen voor werken in ploegdienst. Ten slotte stuurt de regering soms (beroeps)militairen naar andere landen om daar te werken. Zo zijn er Nederlandse militairen werkzaam in onder andere Afghanistan.

Onderduikers

Onderduikers waren er in soorten en maten.

1. Den Haag heeft ongeveer 500.000 inwoners. Alleen Amsterdam en Rotterdam zijn groter. Het maximale aantal onderduikers tijdens de Tweede wereldoorlog is des te indrukwekkender omdat de Nederlandse bevolking iets meer dan de helft was dan nu het geval is. Toen was één op iedere zestien Nederlanders ondergedoken.
2. Nee. Dit valt niet onder de definitie van onderduikers.
3. Een onderduiker is iemand die zich langdurig op een geheim adres schuilhoudt om te ontkomen aan arrestatie of geweld.
4. Voorbeeld in Nederland: schuilkerken in 17e en 18e eeuw toen het verboden was om rooms-katholieke erediensten te houden. Voorbeelden buitenland: Kosovo met geheime scholen en zelfs een schaduwbestuur inclusief parlement, Afghanistan met clandestiene scholen waar meisjes en vrouwen onderwijs kregen tijdens het bewind van de Taliban, Ook in Afghanistan: aanhangers van de Taliban en al-Qa'ida die zich schuilhouden in grensgebied tussen Pakistan en Afghanistan.

Gastgezinnen en andere helpers

Onderduikers waren afhankelijk van de hulp van anderen. Deel i.v.m. opdracht 3 werkblad 7 later uit.

1. Vooral in een flatgebouw kun je het merken als er mensen zijn in aangrenzende woningen zonder die mensen te zien, door geluiden als stemmen, muziek, voetstappen, suizende waterleidingen en gorgelende afvoeren en door geuren als er eten gekookt wordt.
2. Op een valse distributiestamkaart moet een onjuiste leeftijd vermeld staan als die bestemd is voor een onderduiker die uit de Arbeitseinsatz wil blijven. Verzetsmensen. Of het adres moet vals zijn. Onderduikers die in het verzet werken of worden vervolgd vanwege hun joodse afkomst krijgen een kaart met een valse naam erop.
3. Laat de leerlingen in groepjes 10 tips bedenken. Vergelijk ze daarna met de tips van het LO op werkblad 7.

4. Mensen die in de Arbeitseinsatz gaan werken, worden daarvoor naar Duitsland gebracht. Ze hoeven dan in Nederland geen artikelen meer te kopen die op de bon zijn. De regeling is ook als een dwangmiddel op te vatten; mensen hun oproep negeren, kunnen bepaalde artikelen voor dagelijks gebruik niet meer kopen.
5. Door telkens naar een ander onderduikadres te verhuizen wordt het voor de Sicherheitspolizei moeilijker om ze op te sporen.

Het Achterhuis

Het overbekende verhaal van Anne Frank en het Achterhuis blijft boeien.

1. Ieder huis is min of meer gehorig. Dat geldt dus ook voor het herenhuis waar het schuiladres van Anne Frank werd ingericht. Als er iemand anders in hetzelfde huis is, hoor ze stemmen, voetstappen, een stofzuiger of een ander apparaat, een waterleidingen dat begint te suizen als er een kraan wordt opengedraaid en water dat door een afvoer wegloopt. Alledaagse bezigheden als naar de radio luisteren, vuil water van de afwas laten weglopen of de WC doorspoelen konden dus niet zolang er iemand in het magazijn aanwezig was.
2. Een creatieve opdracht waarbij leerlingen uitgaan van hun thuissituatie. In wat voor huis wonen ze en is er ook een schuur of berging bij? Wie wonen er nog meer in hun huis? Hoe worden de diverse vertrekken in huis gebruikt?
Het onderduikadres moet aan de volgende eisen voldoen:
 - Niemand mag er van buitenaf iets van kunnen zien;
 - Als er bezoekers in huis zijn, mogen ze op geen enkele wijze merken dat er onderduikers in huis zijn.
 - In het schuiladres moeten de onderduikers water, stroom en verwarming krijgen. Verder hebben ze zeep en kleding nodig en spullen om daar de tijd mee te kunnen verdrijven.

Meer informatie op internet

<http://www.spreekbeurten.info/onderduiken.html>

Een spreekbeurt over onderduiken.

<http://www.niod.nl>

Website van het NIOD.

<http://www.annefrank.nl>

Website van de Anne Frank Stichting.

<http://www.annefrank.nl/cdrom/INHOUD/thema-onderduiken.html>

Themapagina over onderduiken.